

Zádor Orsolya¹: A társadalomra veszélyesség – mint bűncselekmény fogalmi összetevő – értelmezése, különös tekintettel e fogalmi elem szükségességére, vagy elvetendőségére

Debreceni Jogi Műhely, 2008. évi (V. évfolyam) 1. szám, Különszám (2008. január)

Dolgozatomban a jelenleg hatályos Btk.-ban² meghatározott bűncselekmény fogalomnak egyik elemével, a társadalomra veszélyességgel kívánok részletesebben foglalkozni. A témaválasztásnak különös aktualitást ad – a nyilvánosságra, egyúttal szakmai vitára bocsátott – Büntető Törvénykönyv Általános Részének Tervezete, melyből a jogalkotó elképzelései szerint a bűncselekmény hatályos fogalmából száműzésre kerülne a társadalomra veszélyesség, mint objektív természetű, tartalmi összetevő. Elsősorban a Tervezet indokolásában foglaltakat előtérbe helyezve igyekszem rávilágítani arra, hogy indokolt-e a törvényi definícióból elhagyni ezt az ismérvet, vagy ezzel ellentétesen, szükséges-e megtartani azt. Mindenek előtt azonban társadalomra veszélyesség fogalmáról, valamint a társadalomra veszélyességnek a jogalkotásban és a jogalkalmazásban történő értékeléséről szólnék néhány szót.

A társadalomra veszélyesség fogalma és értékelése

A társadalomra veszélyesség ismerve a szovjet jogalkotás terméke, mely a Csemegi-kódex Általános Részét felváltó 1950. évi II. törvény, a Btá. óta szerepel a törvényi bűncselekmény-definícióban. Mivel ez a kategória a rendszerváltás előtt ideológiai tartalommal is bírt, 1989-90-ben a legtöbben azt várták, hogy lényegében erre tekintettel ez a fogalmi elem kikerül a bűncselekmény fogalmának meghatározásából. Azonban nem így történt, a definíció változatlan megfogalmazásban maradt fenn. Mára viszont a szocialista berendezkedés emlékeit felidéző társadalomra veszélyesség kategóriája elveszítette ezt a jellegét.³

A társadalomra veszélyesség fogalmát a Btk. határozza meg, mely szerint társadalomra veszélyes cselekmény az a tevékenység vagy mulasztás, amely a Magyar Köztársaság állami, társadalmi, vagy gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét vagy jogait sérti vagy veszélyezteti.⁴ A társadalomra veszélyesség ismerve egyrészt objektív, mivel az a cselekmény sajátossága, független az elkövető személyétől. Másrészt tartalmi jellegű, hiszen arra a kérdésre ad választ, hogy a törvényalkotó milyen alapon nyilvánította bűncselekménnyé az adott cselekményt. Emellett azzal, hogy a jogalkotó meghatározta a társadalomra veszélyesség fogalmát is, az ítélkezési gyakorlat egyöntetűségét is szolgálja.

A társadalomra veszélyesség nemcsak jogalkotói, hanem jogalkalmazói szinten is értékelést nyer. A törvényhozó a társadalomra veszélyességet mindig általános értelemben értékeli, nem konkrét esetek, hanem bűncselekmény-típusok absztrakt társadalomra veszélyességét veszi figyelembe, mely a legszembetűnőbben a büntetési tételek meghatározásában kerül kifejezésre. Gyakorlatilag az absztrakt társadalomra veszélyesség a bűncselekménnyé nyilvánítás indoka. Ezzel szemben a jogalkalmazók minden esetben meghatározott, egyedi cselekmények konkrét társadalomra veszélyességét értékelik, a társadalomra veszélyesség foka pedig tükröződik a kiszabott szankció mértékében is.⁵

Látható tehát, hogy a két értékelés alapvetően különbözik egymástól, noha a jogalkotói értékelés alapja a jogalkalmazóinak. A különbség viszont felveti azt a kérdést, hogy esetenként milyen mértékben engedhető meg az eltérés.

A jogirodalom álláspontja többnyire egységes abban, hogy a törvényhozók által bűncselekménnyé nyilvánított cselekmények általában veszélyesek a társadalomra, de előfordulhatnak olyan esetek, amikor adott körülmények között a tevékenység vagy mulasztás – bár szándékosan vagy gondatlanul van elkövetve, és a törvény erre a magatartásra büntetés

kiszabását rendeli – nem veszélyes a társadalomra. A bíróságnak tehát minden esetben vizsgálnia kell először azt, hogy egyáltalán megvalósul-e a társadalomra veszélyesség ismérve, mint bűncselekmény-fogalmi elem. Ha nem, akkor bűncselekmény sem jön létre, a büntetőjogi felelősségre vonás kizárt. Amennyiben a társadalomra veszélyesség fennáll, és az egyéb fogalmi elemek egyidejű fennforgása esetén bűncselekmény valósul meg, a jogalkalmazó másodsorban a társadalomra veszélyesség fokát értékeli a büntetés kiszabása során.

Más vélemény szerint viszont, ha a törvényalkotó már az adott cselekménytípust társadalomra veszélyesnek ítélte, és erre tekintettel a magatartást büntetendővé nyilvánította, akkor a bíróság a jogalkotónak ezt az értékítéletét nem bírálhatja felül, nem mondhatja ki, hogy egy-egyedi eset konkrét körülményeire tekintettel – bár beleillik egy tényállás keretei közé – nem veszélyes a társadalomra. Csupán a büntetés kiszabása során lehet tekintettel a bűncselekmény tárgyi súlyára. Alapvetően a hazai bírói gyakorlat is érvényesítette ezt a felfogást, és ezen a véleményen van a Tervezet is.

Ezen a ponton térek át az új Büntető Törvénykönyv Tervezetére, az abban foglalt rendelkezésekre és az indokolásban rögzítettekre, természetesen azokat kiemelve, amelyek a társadalomra veszélyességgel kapcsolatosak.

A Tervezetben foglalt rendelkezések és az indokolás megállapításai

A Tervezet az 1950. évi Btá.-t megelőző hazai gyakorlatnak megfelelően formális bűncselekmény fogalmat tartalmaz, amely a hatályos rendelkezéssel szemben mellőzi a cselekmény társadalomra veszélyességét, mint önálló bűncselekmény-fogalmi elemet.⁶ A Tervezet indokolása ezzel összefüggésben rögzíti, hogy a társadalomra veszélyesség hatályos törvényi megfogalmazása megteremtette az olyan jogalkalmazói gyakorlat lehetőségét, amely büntethetőséget kizáró ok fennforgása nélkül is, egyedül a társadalomra veszélyesség hiányára alapozva lehetővé teszi a büntetőjogi felelősség kizárását. Ezzel a büntetőbíró de facto felülbíráhatja a törvényalkotót. Az indokolás kifejezetten elismeri, hogy hazánkban ez a jogalkalmazói gyakorlat nem lelt szélesebb körű elfogadásra, ám úgy ítéli meg, hogy a jogbiztonság követelménye megkívánja a büntetőjogi felelősség pozitív feltételeinek törvényben történő pontos meghatározását.⁷

Ezzel az érveléssel személy szerint nem értek teljes mértékben egyet, legalábbis nem a fenti okokkal támasztanám alá a társadalomra veszélyességnek a bűncselekmény definíciójából történő száműzésére irányuló elképzelést. Véleményem szerint a formális bűncselekmény-fogalom alkalmazása melletti érv valójában a büntetendővé nyilvánításban kifejeződő, a cselekményre vonatkozó jogalkotói értékelés. Azzal, hogy a törvényhozó büntetendővé nyilvánít egy adott tevékenységet vagy mulasztást, lényegében azt juttatja kifejezésre, hogy a cselekményt az adott gazdasági-társadalmi környezetben a társadalomra veszélyesnek tekint, mégpedig olyan mértékben, hogy büntetést érdemlőnek minősíti. Erre tekintettel valóban nem szükséges a törvényi fogalomba beiktatni a társadalomra veszélyesség kategóriáját, mert e felfogás szerint a formai elem, a büntetendőség tulajdonképpen magában hordozza a materiális elemként megjelenő okait is.

A fentiekkel ellentétben azonban mégis úgy látom, hogy a társadalomra veszélyességet indokolt lenne fogalmi elemként feltüntetni a bűncselekmény definíciójában, két okból is. Egyrészt azért – amelyben egyébként a jogirodalom is egységesen vélekedik –, mert egy bűncselekmény-típus absztrakt társadalomra veszélyessége és egy adott bűncselekmény konkrét társadalomra veszélyessége nem esik egybe, előfordulhat, hogy adott körülmények között a konkrét társadalomra veszélyesség nem forog fenn. Tokaji egyik példájában a

jogtalan elsajátítás kapcsán mutatja be az eltérés lehetőségét. Egy személy talál egy értéktárgyat, melyről tudja, hogy az a szomszédjának a tulajdonát képezi. Az értéktárgyat azonban a hatóságnak nyolc napon belül nem adja át, mégpedig azért, hogy azt személyesen a szomszédjának – aki kéthetes külföldi utazáson vesz részt – juttassa vissza, annak érdekében, hogy a dolog elvesztőjét az utánajárástól megkímélje. Szomszédja azonban, aki titokban már régóta haragosa volt, köszönet helyett feljelenti őt, arra hivatkozva, hogy mivel az értéktárgyat nyolc napon belül a hatóságnak nem adta át, megvalósította a jogtalan elsajátítás tényállását. Tokaji véleménye szerint a cselekmény mégsem veszélyes a társadalomra, mert nem sértette és nem is veszélyeztette a tulajdonviszonyokat.⁸

Ilyen esetekben gyakorlatilag az az indok hiányzik, ami miatt a jogalkotó büntetendővé nyilvánította a magatartást. Ha a társadalomra veszélyesség fogalmi elemként szerepel, akkor annak meglétét a jogalkalmazás során vizsgálni kell, hiánya esetén pedig a bíróság nem állapítja meg bűncselekmény fennállását. A Tervezettel ellentétben ezt a gyakorlatot én nem a törvényhozó akaratának felülbírálásaként ítélem meg, hiszen ha egy definíció kapcsán, bármely jogterületen a jogalkalmazó a fogalmi összetevők megvalósulását értékeli, a törvényhozó akaratát juttatja érvényre, azokat a körülményeket veszi sorra, amelyeket a jogalkotó vizsgálni követelt.

A másik ok, ami miatt indokoltabbnak találom, ha a bűncselekmény fogalma materiális összetevőt is tartalmaz, az a büntetőjognak az a jellegzetessége, hogy alapvetően utólagosan reagál a társadalmi életben bekövetkezett változásokra. Az átalakult viszonyokhoz képest mindig csak időeltolódással nyilvánít egy adott cselekményt társadalomra veszélyesnek és büntetendőnek, illetve helyez hatályon kívül olyan tényállásokat, amelyek szintén a háttérben meghúzódó változások miatt már nem jelentenek veszélyt a társadalomra. Ez utóbbi esetben viszont a jogalkalmazásnak szerepe lehet, hiszen ha tartalmi összetevőként szerepel a társadalomra veszélyesség, a bíróságnak azt vizsgálnia kell, és ezáltal elkerülhetővé válik, hogy olyan magatartás miatt kerüljön sor szankció alkalmazására, amely a büntetőjog azonnali reakciója esetén nem minősülne bűncselekménynek, mégpedig már nem is csupán a konkrét, hanem az absztrakt társadalomra veszélyesség hiánya miatt.

Ebben az esetben valóban felmerül a törvényhozó akaratának jogalkalmazó általi felülbírálatát érintő probléma, és el kell ismerni, hogy a jogbiztonság követelménye szenvedne csorbát, ha egy ilyen gyakorlat lenne széles körben elfogadást. Azonban azt is meg kell jegyezni, hogy a törvényesség alapelvein belül megkülönböztetett négy büntetőjogi követelmény⁹ is alapvetően csak az elkövető terhére tiltja a bírói jogot, így esetlegesen az adott történeti tényállás konkrét körülményeinek alapos feltárása esetén, a társadalomra veszélyesség hiányára tekintettel indokolt lehetne a szankció alkalmazásának mellőzése.

A Tervezet egyébként rögzíti, hogy a társadalomra veszélyesség eltávolítására irányuló szemlélet már érvényesült a 2006. évi LI. törvényben, amely az akkor hatályos Btk. 28. és 36. §-ainak hatályon kívül helyezésével egyértelművé tette, hogy a cselekmény társadalomra veszélyessége nem bűncselekmény-fogalmi elem, hanem a jogalkotó azért nyilvánít adott magatartást bűncselekménnyé, mert a kérdéses magatartást elítélendőnek, antiszociálisnak tartja.¹⁰ Véleményem szerint ez a megállapítás sem helytálló. Azzal, hogy a jogalkotó ezt a két §-t hatályon kívül helyezte, nem a bűncselekmény fogalmáról és nem annak elemeiről rendelkezett. Mindössze azt juttatta kifejezésre, hogy a társadalomra veszélyesség elkövetéskori csekély fokát, illetve az elbíráláskori csekélyllyé válását vagy megszűnését többé nem tekinti büntethetőségi akadálnak, ami pedig nem a bűncselekmény fogalma szempontjából jut jelentőséghez. Ezzel a módosítással meglátásom szerint egyáltalán nem vált egyértelművé, hogy a bűncselekmény fogalmának többé nem eleme a társadalomra veszélyesség. Egy akkor lenne kétséget kizáróan megállapítható, ha a módosítás a 10. §-t is

érintette volna, de a társadalomra veszélyesség kategóriáját ugyanúgy tartalmazza a definíció, és a fogalmi elem konkrét meghatározása sem került ki a Btk.-ból. A jogalkalmazónak így ugyanúgy lehetősége volt/van arra, hogy szankció alkalmazását mellőzze arra hivatkozva, hogy a bűncselekmény fogalmi eleme hiányzik.

Ezzel a módosítással összefüggésben még azt szeretném megjegyezni, hogy véleményem szerint nem túl körültekintően történt. A megrovás szabályait ugyanis nem ennek a törekvésnek megfelelően módosították. A hatályos rendelkezések szerint megrovásban kell részesíteni azt, akinek a cselekménye az elbíráláskor már nem veszélyes, vagy oly csekély fokban veszélyes a társadalomra, hogy a törvény szerint alkalmazható legkisebb büntetés kiszabása, vagy más intézkedés - ide nem értve az elkobzást és a vagyoneklobzást - alkalmazása is szükségtelen.¹¹ Látható tehát, hogy a 36. §-ban szabályozott eset bizonyos szempontból megmaradt. Ha a törvényalkotó a 28. és a 36. § hatályon kívül helyezésével azt kívánta volna kifejezésre juttatni, hogy a társadalomra veszélyesség nem a bűncselekmény fogalmi eleme, akkor minden bizonnyal a megrovás szabályait is ehhez mérten módosította volna. Más kérdés, hogy még ezzel a változtatással sem azt támasztotta volna alá, hogy a társadalomra veszélyesség nem fogalmi összetevő, tartom azt az állásponthoz, hogy ez egyetlen esetben vált volna egyértelművé: ha magát a 10. §-t módosítják. Viszont azzal, hogy a megrovásra vonatkozó rendelkezéseket nem a 36. § hatályon kívül helyezésével és új szabályozásával összhangban változtatták meg, a jogalkalmazók számára ugyanúgy lehetőség nyílik a társadalomra veszélyesség elbíráláskori csekélyté válásának vagy megszűnésének vizsgálatára. Tehát lényegében a módosítás azt a célt sem érte el, amelyet szerintem a jogalkotó eredetileg szándékozott: nem zárta el a bíróságot ennek az értékelésétől.

Úgy vélem, hogy az is kérdéses, hogy egy majdnem 60 éve használatos fogalom milyen mértékben iktatható ki a jogalkalmazásból. Ezzel összefüggésben a hatályos Btk. és a Tervezet egyetlen rendelkezését emelném még ki, mégpedig a büntetés kiszabásának elveit rögzítő szakaszt. A hatályos Btk. a büntetés kiszabása során figyelembe veendő körülmények között említi a cselekmény társadalomra veszélyességét is, a Tervezet pedig e kategória helyett a bűncselekmény tárgyi súlya ismérvet használja. Az a tény pedig ismert, hogy a bírói gyakorlat a bűncselekmény társadalomra veszélyességének fokát rendszerint a „tárgyi súly” kifejezéssel jelöli. Ebben az esetben tehát lényegében csak megnevezésbeli változás történt. Erre is tekintettel úgy gondolom nem túl merész az a kijelentés, hogy az új Büntető Törvénykönyvön alapuló ítélezés várhatóan a korábbi joggyakorlatra fog támaszkodni.

Összegzés

A dolgozat a társadalomra veszélyesség kategóriájának a bűncselekmény fogalmán belüli szükségességét igyekezett vizsgálni, és – ahogyan korábban említettem – személy szerint indokoltnak tartanám ennek az ismérvnek a fenntartását a definícióban. Azonban ezt a megállapításomat pontosítani kívánom. Alapvetően nem is az a kérdés, hogy a társadalomra veszélyesség nélkülözhető-e a bűncselekmény fogalmából, hanem az, hogy van-e szükség a definícióban tartalmi összetevőre. Személy szerint mindenképpen amellet foglalkozni állást, hogy indokolt egy olyan materiális bűncselekmény fogalmat fenntartani, amely kifejezésre juttatja, hogy egy cselekmény azért minősül büntetendőnek, mert valamely jogi tárgyat sért vagy veszélyeztet. Úgy vélem, hogy a korábban a társadalomra veszélyességgel összefüggésben tett megállapítások a legtöbb tartalmi jellegű összetevőnél helyénvalóak. Gondolok itt egyrészt arra, hogy a jogalkotó az adott bűncselekmény-típusokat tartalmi szempontból mindig absztrakt módon, míg a jogalkalmazó az adott bűncselekményt konkrétan értékeli. Másrészt ugyanúgy helytálló minden materiális összetevőre vonatkozóan az az álláspont is, hogy a büntetőjog utólagosan reagáló jellegére tekintettel indokolt azokat fogalmi elemként szabályozni, hogy a megkésett jogalkotás korrekciójára sor kerülhessen.

Úgy vélem, ha a társadalomra veszélyesség mindenképpen számúzetésre van ítélve, akkor helyette feltétlenül szükséges egy tartalmi jellegű fogalmi elem rögzítése. Ez lehet akár a materiális jogellenesség ismérve, vagy akár a társadalomellenesség kategóriája, amely ha a hatályos szabályokhoz hasonlóan definiálva is van, az említett problémák kiküszöbölésére alkalmas anélkül, hogy a jogbiztonságot veszélyeztetné.

¹ Dr. Zádor Orsolya, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék, egyetemi tanársegéd, I. éves levelező tagozatos PhD hallgató, témavezető: Dr. Blaskó Béla tanszékvezető egyetemi docens.

² 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

³ Erdősy Emil: Megjegyzések a hazai bűncselekmény-koncepcióhoz, in: *Emlékkönyv Ferencz Zoltán egyetemi adjunktus halálának 20. évfordulójára* (ed.: Korinek László, Kőhalmi László, Herke Csongor), Pécs, 2004, 44.

⁴ Btk. 10. § (2) bekezdés.

⁵ Blaskó Béla: *Magyar Büntetőjog, Általános Rész*, Budapest, Rejtjel Kiadó, 2003, 149-151.

⁶ A Tervezet 9. §-a szerint „Bűncselekmény az a tevékenység vagy mulasztás, amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli, és amelyet szándékosan vagy – ha e törvény a gondatlan elkövetést is bünteti – gondatlanságból követnek el.”

⁷ A Büntető Törvénykönyv Általános Részéről szóló Tervezet indokolása, V./1.

⁸ Hollán Milkós: *Megkésett búcsú a társadalomra veszélyességtől* (<http://jesz.ajk.elte.hu/hollan16.html>, 2007. május 10.).

⁹ Nullum crimen és nulla poena sine lege praevia, certa, scripta, stricta.

¹⁰ A Büntető Törvénykönyv Általános Részéről szóló Tervezet indokolása, V./1.

¹¹ Btk. 71. § (1) bekezdés.